

Joanna Burzyńska-Sylwestrzak

Słowo wstępne

humanistica 21 1, 7-15

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Słowo wstępne

Tomem *Przekraczanie granic w języku, literaturze, kulturze* Uczelnia Lingwistyczno-Techniczna w Świeciu inicjuje serię wydawniczą **humanistica 21**, poświęconą zagadnieniom współczesnej humanistyki, jej nowym horyzontom i nowym wyzwaniom. Rozważaniom poszczególnych tomów będzie przyświecać refleksja iż na progu XXI wieku humanistyka nie jest jedynie zbiorczą ramą dla różnych dyscyplin, jej przedmiotem jest ludzka egzystencja w jej wielorakich przejawach, humanistyka potrafi podjąć debatę nad tym kim jesteśmy, uświadamia nam względność tego co robimy ze światem, uświadamia nam nasze bycie w kulturze, w języku, w działaniach i regułach działań, nasze bycie w dążeniach, wyobrażeniach, rytuałach i symbolach.

W wielowymiarowej, zmieniającej się rzeczywistości trudno mówić o wspólnych paradygmatach badawczych, jeszcze trudniej o korespondencjach między teoriami. Wychodzimy z założenia, że najciekawsze efekty poznawcze powstają na skrzyżowaniu pól przedmiotowo-dyscyplinarnych i perspektyw metodologiczno-teoretycznych. Coraz większa dynamika cechująca świat współczesny powoduje, że pojawiają się nowe obszary badawcze i nowe wyzwania. Towarzyszy im przeświadczenie, że współczesna humanistyka daleko odeszła już od myśli filozoficznej głoszącej stały postęp i stały przyrost wiedzy. Waga humanistyki XXI wieku polega na ciągłym stawianiu pytań kim jesteśmy w ponowoczesnym, zglobalizowanym świecie w którym wszystko stało się problematyczne. Na pytania te nie ma jednoznacznych odpowiedzi. Współczesna humanistyka przypomina nam jednak, że człowiek nie może zaprzestać poszukiwania sensu, choć ten będzie zawsze wyszłigiwać się wszelkim normom i definicjom.

Rozważania tomu pierwszego naszej serii *Przekraczanie granic w języku, literaturze, kulturze* mają za swój punkt wyjścia odwieczną koncepcję granicy, niezmiennie, przez wieki, towarzyszącą człowiekowi w jego refleksji filozoficznej, w myśleniu, poznawaniu i ekspresji. Istotą naszej cywilizacji jest wiara w człowieka jako istotę zdolną do przekroczenia granic własnych możliwości, wyjścia poza to co ustalone, zdobyte, bezpieczne i poznane. Filozoficznej wierze w kreatywną moc człowieka towarzyszyły jednak zawsze aporie natury ontologicznej i epistemologicznej, jak również cywilizacyjna tendencja ustawiania granic dla siebie i dla innych po to, by stworzyć świat porządku, stabilizacji, jasnych zadań, bez których pogrążylibyśmy się w chaosie. Istotą człowieczeństwa są więc granice, ich ustanawianie, kontestowanie

i nieustanne podejmowanie prób pokazania, że granica nie jest zjawiskiem z natury rzeczy danym, ale stanowi wynik konceptualnych możliwości i predyspozycji ludzkiego umysłu.

Tom pierwszy serii monograficznej **humanistica 21** zatytułowany: *Przekraczanie granic w języku, literaturze i kulturze*, który oddajemy do rąk czytelników, wpisuje się w szeroką grę zagadnień charakterystycznych dla współczesnej humanistyki. Nie próbuje przy tym rozwiązywać jednostkowych zagadnień lecz raczej w duchu poszukiwań wskazać na nowe perspektywy spojrzenia, nowe możliwości odczytania i interpretacji zjawisk już opisywanych, ale także dotknięcia zjawisk nowych, wpisujących się w niekończący się etap poznania w jakim uczestniczy człowiek.

Językoznawcze artykuły tomu odzwierciedlają zainteresowanie wyrażaniem w języku rzeczywistości, istniejącej w człowieku i poprzez człowieka zakotwiczonego w kontekstach społecznych i kulturowych. Artykuł Grzegorza Grzegorzcyka otwierający serię, zatytułowany **“Coding and Transferring or Actions and Interactions? An Alternative Approach to Understanding Language”** proponuje przyjęcie perspektywy spojrzenia na język jako na dynamiczną formę działania zachodzącego pomiędzy jednostkami ludzkimi, polegającą na przejściu od podejścia komputacyjnego do relacyjnego i interakcyjnego, które Harris nazywał mówieniem w interakcji (talk-in-interaction). Autor artykułu proponuje tę właśnie alternatywną perspektywę myślenia, w ramach której język przestaje być denotacyjną strukturą o charakterze kodu, a staje się aspektem sensopelnej (sense-saturated) koordynacji komunikacyjnej powstającej na gruncie ludzkich (współ)działań. Autor artykułu opisuje język przez pryzmat pojęć ekologii, sprawczości i interakcyjności (interactivity). Angażując się w czynności językowe, wchodząc w dynamikę poznawczą (lan-guaging), rozmówcy współuczestniczą w mowie łącząc materię z czasem, a więc łączą się ze sobą nawzajem oraz ze swoim środowiskiem w procesie realizacji indywidualnych i wspólnych celów, co można nazwać dialogiczną sensotwórczością. Tak szerokie ujęcie języka redefiniuje go w kategorii czynności, w której elementy słowne (wordings) wskazują na głęboko ludzki charakter języka.

Zjawisko przekraczania granic wiąże się nierozzerwalnie z koncepcją pogranicza, wszechstronnie analizowaną na przestrzeni ostatnich dwudziestu pięciu lat z różnych perspektyw i w ramach odmiennych pól badawczych. Obracając się w sferze filozofii języka, Alla Kamalova, autorka artykułu **„Пограничье как понятийная категория”** pokrótce

zarysowuje historię użycia koncepcji *pogranicza* by dalej pokazać szerokie spektrum semantyczne słowa *pogranicze*, wynikające z faktu, że funkcjonuje ono w kontekście współczesnych procesów kulturowych i społecznych, charakterystycznych nie tylko dla Rosji, stając się, tym samym, koncepcją pojemną i wieloaspektową.

Kolejną perspektywę spojrzenia na relację człowiek-język przynosi artykuł Ludmiły Kilewaya **„Нейтрализация границы грамматических значений в разговорной речи”**. Autorka argumentuje, że czynniki ekstralingwistyczne mowy potocznej, takie jak nierozważność, mimowolny, ustny charakter istnienia, nieoficjalność, dialogiczność komunikowania, determinują dwie przeciwległe tendencje jej funkcjonowania. I tak, rozwinięty charakter planu treści (znaczenia), uwarunkowany kognitywnymi możliwościami współczesnego człowieka, okazuje się sprzeczny z tendencją mównego, oszczędnego używania środków językowych (plan wyrażenia). Przeprowadzona analiza badań wskazuje, jednak, na to, że semantyczna kompresja konstrukcji gramatycznych nie poprawia zamysłu wypowiedzi nadawcy aktu komunikatywnego. Komponenty konstrukcji gramatycznych wychodzące poza granice werbalizacji są przekazywane do nadawcy w procesie obcowania.

Artykuł został opracowany na podstawie analizy rosyjskiej mowy potocznej inteligencji białoruskiego miasta Mohylew. Problem adekwatności odzwierciedlenia rosyjskiego obrazu świata w wyżej wspomnianych konstrukcjach gramatycznych używanych w mowie potocznej Białorusinów-bilingwów był do tej pory nie rozwiązany.

Artykuł **“Some Aspects of Translating History”** autorstwa Romana i Macieja Kaliszów, inicjuje z kolei językoznawczą refleksję nad zagadnieniami związanymi z współczesnym przekładem tekstów historycznych. Wiele zagadnień w tym zakresie, jak podkreślają autorzy, wiąże się nie tylko ze specyfiką przekładu tekstów historycznych, jest nim na przykład zjawisko ekwiwalencji, rozumiane w artykule w ujęciu kognitywnym, a więc a więc uwzględniającym możliwości i granice ludzkiego poznania. Innym zagadnieniem, poruszonym przez autorów, a zarazem podstawowym dla tłumaczenia tekstów historycznych, jest konieczność zachowania aksjologicznego wydźwięku tłumaczonego tekstu, tak by tłumaczenie oddawało zarówno pozytywne w intencjach i skutkach przywoływanie zdarzeń historycznych ale także, przykładowo, implicytnie zamierzoną manipulację oryginalnego tekstu. Analizując konkretne przypadki związane

z tłumaczeniem historii, autorzy zarówno wskazują na, pozytywne w skutkach, przypadki powoływania się na **pamięć historyczną** ale i na manipulacje w stosunku do oryginału.

W artykule zatytułowanym **„Lexikalische Elemente fremder Herkunft im Deutschen als sprachliche Mittel des Humoristischen”** Katarzyna Sikorska-Bujnowicz poddaje analizie leksykalne elementy obcego pochodzenia występujące w wybranych niemieckich skeczach i rozważa jaką funkcję pełnią w budowaniu humoru. Pojawiają się w tym kontekście dwa istotne pytania: jedno o rolę elementów leksykalnych obcego pochodzenia w tekstach humorystycznych, drugie o oddziaływanie znajomości słownictwa na właściwą interpretację założoną przez autorów kawału. Autorka argumentuje, iż brak znajomości znaczenia słów staje się motywem przewodnim kawału, przy czym krytyce prześmiewczej poddawane są na ogół kobiety.

Jedyny w tomie artykuł w zakresie metodyki nauczania języków obcych **„Crossing the Barriers in English Language Testing: a Historical Overview”** pokazuje jak, wraz z rozwojem metod nauczania języka obcego, ewoluowały metody i techniki testowania, dostosowując się do danego sposobu nauczania, a zarazem jak wiele granic w testowaniu języka obcego pokonano w minionych latach by dojść do obowiązującego do chwili obecnej modelu komunikacyjnego, uwzględniającego pojęcie kompetencji komunikacyjnej. W artykule przeanalizowano także podstawowe typy testów językowych, a następnie przedstawiono cechy *dobrego* testu, tj. trafność, rzetelność, oraz praktyczność jak również kategorię wpływu – tzw. *Washback*.

Dość obszernie reprezentowane są w tomie artykuły literaturoznawcze podejmujące spektrum zagadnień związanych z przekraczaniem granic w utworach literackich. Są to granice wielorakie, a więc granice państw i czasoprzestrzeni opisywanych w utworach literackich, granice gatunkowe, granice konwencji literackich, granice postaw estetycznych czy sposobów wywoływania i wyrażania doświadczenia a także sterowania nim.

Artykuł Grzegorza Czerwińskiego **„W poszukiwaniu nieistniejącej (już) ojczyzny. O Eseistyce reportażowej Piotra Wajla”** dotyczy twórczości rosyjskiego emigracyjnego eseisty Piotra Wajla. Autor kolejno omawia biografię pisarza oraz jego współpracę z Aleksandrem Genisem, by dalej przejść do problematyki gatunkowej, a mianowicie do usytuowania twórczości Wajla pomiędzy esejem a reportażem. W tym też kontekście zostają omówione podróże autora przez kraje byłego

Związku Radzieckiego oraz sposobu postrzegania przez niego kulturowego dziedzictwa ZSRR opisane w książce *Karta rodziny*.

Artykuł Tatiany Żylinej-Els **„Преодоление границ в романе Дж. Джойса Портрет художника в юности”** przynosi jeden z nowoczesnych wariantów odczytania powieści *A Portrait of the Artist as a Young Man* J. Joyce'a, powstałej na przełomie nie tylko dwóch wieków, ale także dwóch odmiennych wizji świata. W powieści zbiegają się liczne linie estetyczne różnych epok. Przedmiotem analizy jest problem przekraczania różnorodnych granic, które decydują o osobliwości świata artystycznego Joyce'a i pojęciu osobowości w nim zawartym. Analiza koncentruje się na poziomach: narracyjnym, kompozycyjnym i ideologicznym. Szerokie pole interpretacyjne umożliwia zbadanie współistnienia całości i części, świata i bohatera w strukturze powieści. Badania autorki koncentrują się na określeniu struktur i granic niwelowanych przez bohatera, w jego dążeniach do stworzenia zupełnie innego wszechświata alternatywnego. Artykuł nie tylko sytuuje powieść w kontekście historycznym i literackim, ale także określa jego miejsce pośród innych powieści Bildungsroman powstałych w tym samym okresie.

Małgorzata Filipowicz, autorka artykułu **„Ich tanzte, um warm zu werden... Metafikcionalität in Josephine. Aus der öffentlicher Biografie der Josephine Baker von Dieter Kühn”** skupia się na aspekcie genologicznym. Argumentuje ona iż *Josephine* jest utworem balansującym pomiędzy autobiograficzną w swoim charakterze prezentacją autentycznych epizodów z życia Josephine Baker a metafikcyjną rekonstrukcją rzeczywistości, w której ironia – wprowadzona jako technika komiczna – ma na celu poddanie krytyce mediów, przemysłu rozrywkowego a także krytykę współczesnego społeczeństwa. Hybrydowe pojęcie *współczesna biografia literacka*, zaproponowane przez autorkę, jej zdaniem, adekwatnie odzwierciedla istotę utworu Kuhna.

Artykuły autorstwa Małgorzaty Chrzan i Joanny Burzyńskiej-Sylwestrzak podejmują temat przekraczania granic jako poszukiwania nowych środków ekspresji w dramacie i implikowanej przez dramat wizji teatralnej. W **“Experimental Theatre of the 1960's – Challenges of the Performance. Performativity and Intentionality: Kennedy and Baraka”** Małgorzata Chrzan opisuje kwestię doświadczenia granicznego, jakim jest interpretacja tekstu dramatycznego w procesie produkcji scenicznej. Tekst koncentruje się na dwóch aspektach, tj. intencji autora odzwierciedlonej w skrypcie oraz

intencji reżysera zawartej w przedstawieniu teatralnym. To doświadczenie graniczne, nieznanne innym gatunkom literackim, jest wpisane w byt każdej sztuki teatralnej. Intencje autora zawarte w skrypcie podlegają ewaluacji oraz transformacji ze strony reżysera. Jednakowoż, poziom transformacji wizji sztuki, jaki dokonuje się w procesie produkcji scenicznej, jest w swoisty sposób uzależniony od natury didaskaliów. Autorka opisuje mechanizmy różnicowania poziomów interpretacyjnej transformacji dramatu w odniesieniu do idei sztuki, jako szkieletowej formy literackiej Richarda Courtney'a, a także teorii intencjonalnego dramatopisarza wysuwanych przez Beardsley'a, Ingardena oraz Stanisławskiego. Niniejszy esej zawiera także, jako przykładowe zastosowanie teorii, która mówi o tym, że reżyser może być ograniczony w procesie interpretacji poprzez intencjonalne działania autora, także dwa studia przypadku, opisujące sztuki *Funnyhouse of a Negro* autorstwa Adrienne Kennedy i *Slave Ship* autorstwa Amiri Baraka. Oba przykłady pomagają zrozumieć mechanizmy intencjonalnego użycia didaskaliów przez autora w celu moderowania interpretacji sztuki oraz wpływania na jej produkcję sceniczną.

Artykuł Joanny Burzyńskiej-Sylwestrzak **“The Image that Strengthens Assault on Reason: Ohio Improptu by Samueel Beckett”** jest próbą odczytania minimalistycznej, eksperymentalnej sztuki Samuela Becketta daleko, w jej złożoności, wychodzącej poza szczupłość tekstu. Jako dzieło sztuki dramatopisarskiej *Ohio Improptu* czerpie wprawdzie z konwencji dramatu (np. słowo mówione, wizualizacja sceniczna), wkomponowuje je jednak, w derridowską koncepcję powtarzalności (*iterability*). W efekcie sztuka neguje nie tylko wszelkie możliwości interpretacyjne w zakresie metodologii badań dramatu, ale wręcz wszelkie możliwości interpretacyjne opierające się na kategoriach binarnego myślenia opartego na opozycji rozum-emocja, którymi człowiek współczesny wciąż posługuje się, dysponując instrumentarium koncepcyjnym wytworzonym przez rozum. Jak wskazuje autorka artykułu, w centrum *Ohio Improptu* znajduje się wieloaspektowy obraz sceniczny skupiający w sobie różne wymiary czasoprzestrzenne, kody teatralne, konwencje, oparty na powtarzalności. Obraz ten nie odzwierciedla przeżyć postaci fikcyjnych ale przenosi sferę doświadczenia implikowaną przez obraz (*experience beyond reason*) na odbiorcę. Sposób wywołania jednostkowego przeżycia (tytułowe *improptu*) przypomina buddyjską modlitwę, która w założeniach, zaciera sens przekazywanych słów na rzecz głębokiego doświadczenia.

Zjawisko przekraczania granic ma wymiar wieloaspektowy w powieści post-postkolonialnej. W artykule zatytułowanym **“The Transcultural Concepts in Hari Kunzru’s Short Fiction and their Impact on the Later Works by the Author”** Agata Marcinkwska-Wajner poddaje analizie zbiór opowiadań *Noise*, poruszających kwestie związane z technologią, religią oraz tożsamością i przynależnością w dzisiejszym świecie charakteryzującym się przenikaniem kultur. Autorka artykułu eksponuje transkulturowy charakter utworów pisarza, stojący w opozycji do koncepcji multi- i interkulturowych. Omawia dalej sposób wprowadzania transkulturowych elementów budowlanych według wertykalnej struktury (skały, wzgórze, samoloty, drapacze chmur) ułatwiającej pisarzowi prezentację pozornie odległych kultur oraz ich wytworów. Utwory Hari Kunzru, interpretowane są także w odniesieniu do intertekstualnych relacji z innymi dziełami literatury i kultury, które pogłębiają znaczenie poszczególnych motywów i tematów podejmowanych przez pisarza. Artykuł, pokazuje także, że koncepcje użyte w zbiorze opowiadań *Noise* mają swoją kontynuację w późniejszych powieściach Hari Kunzru, co czyni je pierwszym etapem jego wyrafinowanych literackich podróży.

Kolejne artykuły tomu mieszczą się w szeroko pojętej kategorii kultury, poszerzając refleksję na temat przekraczania granic także w życiu społecznym i edukacji. Artykuł Hieronima Kaczmarka **„Przekraczanie granic w teorii i praktyce działalności politycznej”** podejmuje zagadnienie krzyżujących się perspektyw badawczych, przekraczanie granic obecne jest bowiem, jak wskazuje autor, nie tylko w polityce, ale również w nauce, która ją bada. Autor argumentuje iż przekraczanie granic, doświadczane w polityce przez poszczególne osoby, środowiska i grupy społeczne może przyjąć formę *ad intra*, polegającą na samym podjęciu działalności politycznej ale także *ad extra* przykładem której są być rzady totalitarne, niespełnienie standardów etycznych czy też zaniechanie działalności politycznej. Autor zwraca również uwagę na fakt, że nauka o polityce przekracza granice dyscyplin łącząc w swojej metodologii cechy nauk społecznych lub humanistycznych.

Elżbieta Sternal, autorka artykułu **„Przekraczanie granic w edukacji – wyjście z marginalizacji dorosłych”** opiera rozważania na założeniu, iż spiętrzenie różnych wymiarów życia społecznego sprzyja rozwojowi procesów marginalizacji zarówno poszczególnych osób jak i grup społecznych. Ze względu na złożoność zjawiska marginalizacji nie jest łatwo określić i zbadać przyczyny, skutki i możliwości wyjścia z problemu. Autorka

argumentuje, że edukacja osób dorosłych stanowi klucz do złagodzenia, a w efekcie do likwidacji zjawiska marginalizacji osób i grup społecznych daje bowiem możliwości wyjścia poza granice grupy marginalnej i prowadzi do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie. Podjęta przez autorkę artykułu analiza zależności pomiędzy edukacją badanych osób dorosłych a marginalizacją społeczną pozwala poznać istotę zjawiska w szkole dla dorosłych, w której badanie zostało przeprowadzone. Sondażowe dane opierające się na pięćdziesięcioosobowej grupie losowo wybranych słuchaczy szkoły dla dorosłych nie stanowią wprawdzie podstawy do wyciągania wniosków na całą populację, ale badanie można potraktować jako reprezentatywne dla instytucji, w której zostało przeprowadzone.

Przedmiotem rozważań Natalii Rezmer-Mrówczyńskiej jest motyw ciała nagiego i odzianego. W artykule zatytułowanym **„Przestrzenie ciała w kulturze płynnej nowoczesności. Wyznaczanie granic ciała u źródeł nowoczesności“** autorka wskazuje, że modele deskrypcji ludzkiej cielesności w kulturze współczesnej zostały ukształtowane pod wpływem nowożytnych kategorii, pojęć i wartości, takich jak: autentyczność, tożsamość, naturalność i indywidualizacja ciała. Wnikanie w alchemię ciała poszerza obszar badań o zagadnienia wolności, władzy, seksualności czy edukacji. Kategorie wolności, niezależności i godności, postulowane przez humanistów, stały się źródłem nowoczesnego postrzegania i doświadczania ludzkiej cielesności. Pierwsza część artykułu odkrywa topikę ludzkiego ciała w kulturze od czasów średniowiecza do osiemnastego stulecia, druga natomiast ukazuje ciało w kulturze płynnej nowoczesności. Przedmiotem opisu stały się takie zagadnienia jak dekonstruktywizm w modzie, pragnienie asymetrii i wolności (Gareth Pugh i Zahy Hadid), moda a architektura po modernizmie, odczucia ciała w kontekście mody, sztuki, komunikacji i architektury, dekonstrukcja wobec prądów neoklasycystycznych, ciało jako komunikat i dzieło sztuki, kreacja tożsamości scenicznej, czekanie na androida.

I w końcu ostatni artykuł tomu the unknown **“The Unknown European Anthem, or What One Schlager Can Teach Us About Political and Poetic Frontiers Between Cultures”** Eweliny Deyneka prowokuje do refleksji nad zjawiskiem fizycznego, językowego, kulturowego, artystycznego przekraczania granic, które przeczy politycznym, ideologicznym, geograficznym – a co za tym idzie psychologicznym i socioantropologicznym zakotwiczeniom. Autorka snuje

refleksję na przykładzie popularnej melodii „Griechisher Wein”, która odbiła się szerokim echem w wielu krajach europejskich, stając się niemalże *europejskim hymnem*, wręcz projekcją początkowych marzeń twórców Unii Europejskiej by stworzyć kulturą jedną w jej różnorodności. Autorka argumentuje, że każda kultura potrzebuje nie zawsze chcianych i oczekiwanych wpływów z zewnątrz po to chociażby, by przemyśleć swoją obecną kondycję i założenia na jakich się opiera.

U progu XXI wieku doświadczamy dalszego, nieograniczonego otwarcia na nowe problemy i nowe sposoby pojmowania rzeczywistości. Żywimy nadzieję, że pierwszy tom serii monograficznej **humanistica 21**, zatytułowany *Przekraczanie granic w języku, literaturze, kulturze* przypomina o ciągłym otwieraniu nie tylko na nowe kultury, a co za tym idzie na nowe zjawiska językowe czy socjokulturowe ale, przede wszystkim, przynosi coraz głębszą świadomość faktu, iż żyjemy w wielowymiarowej, zmieniającej się rzeczywistości, której nie sposób opisać, choć można ją wyrazić w jej jednostkowych przejawach i wymiarach. By sprostać konieczności wyrażania rzeczywistości, która istnieje w człowieku i poprzez człowieka, zmieniają się sposoby myślenia, postrzegania, komunikowania się, a także opisywania rzeczywistości i jej doświadczania. Zacierają się granice, które warunkowały tożsamość jednostek i kultur, a także metodologii ich opisu. Otwierające się perspektywy poznawcze burzą dotychczasowe schematy pojmowania i opisu otaczającego nas świata. Granice dotychczasowych dyscyplin stają się liniami umownymi, przenikają się wzorce interpretacyjne. Przekraczanie i redefiniowanie granic, pojawianie się tych zupełnie dotąd niedostrzegalnych lub dotychczas marginalizowanych zdają się nie mieć granic.

Joanna Burzyńska-Sylwestrzak